

УДК: 323.174+323.172]:316.32

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1010>

А. С. Міщенко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3394-3841>

аспірантка кафедри політології

факультету соціології та управління

Запорізького національного університету

РЕГІОНАЛІЗМ ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми. Дослідження регіоналізму є актуальним питанням не лише через його багатовекторність та корелятивний зв'язок із процесом глобалізації, а й через вплив на політичний та економічний стан країн світу, співвідношення з регіональними стратегіями розвитку та геополітичним картуванням. Різноманітні погляди на існування та розвиток регіоналізму дають можливість досліджувати регіоналізм крізь різноманітні наукові призми, надаючи можливість більш детально оцінити вагому роль розвитку такого явища, як «політичний регіоналізм», та отримати відповіді на запитання, що стосуються трансформації світоустрою. Сьогодні більшість поглядів на сутність регіоналізму не є актуалізованими, тому поширення різноманітних точок зору надасть більше можливостей сучасному політичному дискурсу отримати відповіді на запитання щодо розуміння глобальних трансформацій світоустрою та локальних змін, що в сукупності є результатами трансформацій регіоналізму. Завдяки дослідженню регіоналізму на прикладі Європейського Союзу можна сконструювати подальші перспективи розвитку регіональних утворень у різних частинах світу і, відповідно, спрогнозувати можливі подальші трансформації регіоналізму не лише з теоретичної точки зору, а й із фактичних світових та регіональних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під час написання наукової роботи було проаналізовано низку праць, у яких порушується проблема політичного регіоналізму. Розглянуто дослідження як вітчизняних, так і закордонних дослідників. До когорти вітчизняних науковців належать Н. Баглікова, Н. Горло, І. Зварич, В. Колюх, Н. Мирна, В. Новицький, В. Рокочова, І. Соколенко, А. Філіпенко, В. Чужикова, закордонних – О. Богатирьова, С. Буздуган, І. Бусигіна, К. Єфремова, Ф.-Б. Контель, К. Михайленко, Р. Ріедель, Р. Сміщенко, Ф. Толіпов, А.П. Тостес та ін.

Мета статті – проаналізувати погляди на сутність політичного регіоналізму, а також розширити межі розуміння важливості та перспектив як локального, так і глобального регіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Наразі є безліч визначень сутності регіоналізму (від загального, що визначає регіоналізм як тенденцію в між-

народних відносинах, характеризує інтенсифікацію співробітництва за рахунок збільшення інституційних та неінституційних, формальних та неформальних взаємовідносин між країнами, які належать до однієї географічної зони, до управлінського, що передбачає свідоме конструювання регіону «зверху вниз» на міжурядовому рівні). Але варто розуміти, що головна мета цих визначень полягає у наданні розуміння того, що це об'єднання низки сусідніх країн для взаємної допомоги (економічна, політична, медична, військова або будь-яка інша, прописана у відповідних меморандумах). Звісно, надати більш чітке визначення регіоналізму важко, бо максимально охопити всі аспекти регіоналізму в одному понятті не видається можливим, тому вибір доречного поняття є суб'єктивним та залежить більше від напрямку роботи, якого регіоналізм безпосередньо чи опосередковано стосується [1; 6].

Значна кількість наукових робіт щодо регіоналізму базується саме на вивченні феномену Європейського Союзу. Поява такого явища, як регіоналізм, пов'язана з критикою національних держав, які характеризувалися надмірною централізацією. Одним із критиків централізованого управління є представник ніццької школи Ф. Кінські. Він вважає, що централізм не є ефективним в управлінні та не здатен вибудувати систему загальної рівності, несе у собі антигегемонію та репресивні ознаки, які провокують створення та поширення корупції та безладу. Рятівною альтернативою є перехід на рейки регіоналізму, який, на його думку, виявляється через наближення центрального уряду до суспільства, яке часто супроводжується внутрішньодержавним процесом децентралізації. А. Марк вважає, що централізована держава – це та країна, в якій вагому роль відіграє етатизм та який притаманні риси тоталітарного замкненого суспільства. Порятунком є регіоналізм із децентралізацією, які роблять суспільство вільним, відкритим та самостійним [1].

Також є погляд на сприйняття регіоналізму як форми державного устрою, як щось середнє між унітаризмом та федералізмом. Цю думку висловив польський політолог М. Котер, який порівнює регіоналізм із децентралізованими унітарними країнами [1]. Такою сьогодні можна вважати

й Україну, незважаючи на той факт, що Україна поки що не є членом Європейського Союзу. Відповідно до цього погляду та до сучасних реалій з управлінської та політичної точок зору Україна має перспективи доєднатися до цього регіонального об'єднання.

Під регіоналізмом також розглядають інші політичні процеси, як-от сепаратизм, децентралізація, транскордонне співробітництво, регіональна мережева інтеграція, рухи за етнічні права тощо. Ця думка щодо розуміння регіоналізму належить фінському політологу П. Юкарейнену. Також він доповнює, що регіоналізм є органічним процесом територіальної організації політичних, соціальних, економічних та інших процесів. Звісно, така будова так чи інакше характерна для кожної країни, але необхідно усвідомлювати, що розвиток тих чи інших політичних та соціальних процесів залежить від загальної державної політики [1]. Бачимо, що під регіоналізмом розуміється ще й низка внутрішньодержавних процесів і що регіоналізм – це не лише політика низки сусідніх держав із загальними цілями та принципами роботи, а й внутрішньодержавна регіональна політика, від дій якої залежить загальна спроможність держави.

Одвічним є питання про співвідношення регіоналізму і глобалізму. Учені Ж. Стінберген та Р. Фоке розглядають регіоналізм як відповідь на виклики глобалізації. Уважаємо, що в такому співвідношенні регіоналізм є певним балансоутворювальним фактором між збереженням етнічної самоідентифікації країн і розвитком, з одного боку, та функціонуванням глобальних мереж – з іншого. Глобалізація як процес, на нашу думку, є безповоротною. Традиційно об'єктом дослідження вказаних науковців став Європейський Союз. Автори вважають, що ЄС є лабораторією для вивчення процесів регіоналізму та конституціоналізму. Дослідниками виокремлено такі два погляди на регіоналізм: 1) технічний, 2) політичний. Структура технічних регіональних організацій, на думку дослідників, передбачає побудову та управління такої структури, що більш застосовувана в приватних організаціях. Щодо політичних регіональних організацій, то їх структура повинна відповідати політичним структурам, у межах яких приймається те чи інше рішення. Варто наголосити на важливості функціонування регіональних структур, бо саме вони раціоналізують усі можливі виклики глобального суспільства, тому що суспільство не може самостійно контролювати глобальні процеси, а країни, які ігнорують сучасні виклики та займають ізоляціоністську позицію, мають шанс погіршити свій як зовнішній стан, так і внутрішній [6, с. 30]. Приклад створення та функціонування ЄС демонструє, що регіоналізм все таки існує, тому розробляються різні

його моделі (відповідно до регіональних умов та потреб). Після початку функціонування ЄС було утворено низку інституційних конкурентів, як-от БРІКС, НАФТА, ШОС та ін. Також на прикладі західного регіоналізму відбувається процес навчання регіоналізму в інших регіонах світу, а саме у країнах Центральної Азії, Північної Африки, Закавказзя тощо [5, с. 30].

Отже, якщо розглядати регіоналізм у такому спектрі, то це проміжний пласт у вертикалі «локальне – регіональне – глобальне». У цій вертикалі регіоналізм є саме об'єднуювальною ланкою, що і дає трансфертний зв'язок між національним рівнем та глобальними процесами.

Крізь призму конструктивізму розглядає регіоналізм російський учений А. Макаричев, який зазначає, що регіоналізм варто досліджувати не лише як фактор розрізнення зовнішньої та внутрішньої політики. Дослідник розширює межі розуміння регіоналізму, зазначаючи, що цей процес може уособлювати протилежні процеси та мати під собою як економічний та політичний фундаменти, так і етнічний складник. Цілями регіоналізму можуть бути як досягнення автономії, або ізоляціонізму, так і отримання частини різних прибутків за участь в інтегративному процесі. Відповідно до цього погляду на явище регіоналізму сутність регіоналізму – явище ситуативне, що залежить від змісту та концепту. Завдяки цьому погляду на регіоналізм можна аргументувати сучасні регіональні трансформації як об'єктивні явища, зумовлені тими чи іншими причинами, бо такий погляд є гнучким, не виокремлює позитивні чи негативні сторони особливостей такого процесу [3].

Ще одним філософсько-концептуальним поглядом на регіоналізм є постмодерністський. Постмодерністи вважають, що традиційне розуміння регіоналізму як асоціації з територією є застарілим і має значення лише як методологія в історичних дослідженнях. Як і конструктивісти, постмодерністи приділяють увагу ідентичності в міжнародних відносинах. Але особливість постмодерністів полягає в тому, що ідентичність може бути й «уявною», а не лише сконструйованою. Відповідно до такого погляду уявлення про ідентичність, як і про територіальну належність, може трансформуватися, тому і процес регіоналізму є контекстним, і зміст його може змінюватися [3].

Сучасне розуміння регіоналізму також пов'язують із кризою біполярної системи, відповідно до якої регіоналізм став одним з альтернативних варіантів нового світоустрою. Відповідно до такої думки саме завершення «холодної війни» та яскраво вираженої біполярності сформувався поділ регіоналізму на «старий» та «новий».

Без вивчення минулого немає сенсу впевнено йти в майбутнє, тому розглянемо основні засади

та особливості «старого» регіоналізму. Концепція «старого» регіоналізму була розроблена у 50-х роках ХХ ст., основними ініціаторами її впровадження були дві наддержави, тому вона ґрунтувалася на теоріях федералізму та (нео)функціоналізму. Отже, утворення так званих радянського та американського таборів країн є результатом роботи «старого» регіоналізму, який мав протекціоністський характер. Фундаментом «старого» регіоналізму було переконання у необхідності обмежити державний суверенітет, передавши частину повноважень міжнародним організаціям та наднаціональним організаціям. Таке управління базувалося би лише на вирішенні економічних проблем та проблем безпеки. Учасниками цих відносин мали бути лише суверенні держави [2; 5, с. 45]. Наразі така модель регіональної світової політики була б, можливо, й затребуваною для деяких авторитарних країн, але навряд чи дієздатною. Бо окрім питань економіки та безпеки, актуальними є й суспільні, екологічні, освітні та культурні питання. Та окрім суверенних держав, нині відіграють важливу роль субнаціональні та недержавні учасники. Відповідно, такий стан справ вимагає існування декількох протилежних патернів. Звісно, така модель може реінкарнуватися в протистоянні Китаю та США, але ми вважаємо, що більшість країн усе ж таки будуть стояти на боці власних національних інтересів та суверенітету.

Протилежною до «старого» регіоналізму є теорія «нового» регіоналізму, яка виникла наприкінці 80-х років минулого сторіччя, що означає взаємозалежність і взаємодію регіональних акторів в умовах глобалізації. Ця теорія розроблена шведськими вченими Б. Хеттне та Ф. Содербаумом. Стартовою позицією для розвитку «нового» регіоналізму стали глобальна соціальна теорія, компаративні регіональні дослідження та соціальний конструктивізм. Така сукупність теоретичних підходів дозволяє зрозуміти всю важливість концептуальної взаємодії інтересів учасників, ідентичностей, інтерсуб'єктних структур та матеріальних стимулів, що дають змогу вивчати та досліджувати процеси, які відбуваються зараз. Такі підходи дозволяють аналізувати регіональні процеси у межах глобальної динаміки.

Щодо загальних положень «нового» регіоналізму, то вони є концептуальною основою багатополярності. Багатополярність можна розглядати крізь призму плюралізму думок. Цей напрям означає, що сучасний регіоналізм будеться «знизу», враховуючи низку думок та забезпечуючи демократичні основи розбудови як окремих країн, так і регіональних утворень. Відповідно до різноманіття думок «новий» регіоналізм, окрім економіки, розглядає соціально-політичні, екологічні, культурні, туристичні та інші аспекти.

Також головною ознакою є включеність у функціонування недержавних та субнаціональних учасників [3, с. 45; 7].

Час не стоїть на місці, тому відбуваються трансформаційні процеси як у регіонах, так і в загальносвітових процесах, мають місце концептуальні зміни поглядів щодо сутності та ролі регіоналізму. Низка науковців вважають, що сучасний світовий устрій складається з регіональних утворень. Так, А. Ачарья зазначає, що світова політика будеться за рахунок розвитку регіональної архітектури. П. Катценштейн констатує неминучий рух до існування світу регіонів, а розвиток протилежних процесів розвитку національних держав та глобалізму взагалі відкидає. Б. Бузан, О. Уївер і Я. де Вільде стверджують, що сильні регіони утворюють глобальний порядок. Регіональні утворення функціонують на кожному континенті, тому саме функціональна співпраця в усіх сферах світового розвитку базується на засадах регіоналізму [3].

Ще один цікавий погляд на сутність сучасного регіоналізму продемонстрував італійський політолог М. Тело. Під регіоналізмом дослідник розглядає структурну характеристику сучасного світоустрою та глобального управління, що перебуває в процесі розвитку. Основна концептуальна теза дослідника полягає в тому, що розвиток і поширення регіоналізму та трансрегіоналізму є наслідком технологічної та економічної глобалізації, що пришвидшується завдяки динаміці країн, які розвиваються. Співвідношення сучасного регіоналізму та багатополярності автор розглядає під евристичним кутом зору. Дослідник вважає, що сучасний світоустрій та функціонування регіональних проєктів (утворень) і є викликом сучасного регіоналізму. Також науковець розглядає три сценарії подальшого розвитку регіоналізму. Перший варіант можна зарахувати до більш класичного погляду на розвиток регіоналізму, а саме ліберальної глобалізації, яка передбачає розмивання кордонів, і, як наслідок, політичний регіоналізм стає неактуальним та менш привабливим. Наступним варіантом є політизація нового регіоналізму, відповідно до якої навколо регіональних організацій вибудовується макрорегіональна архітектура політичного, економічного, культурного співробітництва. Така модель розвитку регіоналізму підтверджує вищезазначену тезу щодо того, що регіоналізм сприяє розвитку демократії, за якою країни, які належатимуть до регіонального утворення або прагнути будуть до нього вступити, будуть демократизуватися відповідно до вимог. Та третій варіант, відповідно до якого регіоналізм буде використовуватися як інструмент для побудови ієрархічного простору. Такий перебіг подій лише сприятиме поширенню та відстоюванню інтересів авторитарних держав. Звісно, оптимістичним є другий варіант, бо саме він най-

менше спотворює основні засади регіоналізму та сприяє розвитку політичного складника на демократичних засадах. Перший варіант взагалі знецінює регіоналізм, віддавши пріоритет глобалізму, але необхідно усвідомлювати, наскільки практичним, доречним та реальним є такий варіант розвитку подій. Щодо останнього варіанта, то загроза поширення авторитаризму існує завжди (як усередині великих регіональних утворень, так і зовні). Дослідник також зазначає, що одним із факторів, що сприяє розвитку сучасного регіонального розвитку, стали економічні кризи, прикладом є Європейський Союз. Автор указує, що за часів кризових хвиль 2008–2015 років відбувалась консолідація закріплених домовленостей, що сприяє посиленню політичної та економічної координації країн членів ЄС. Також М. Тело зазначає, що сьогодні більш актуальним є не поділ на регіональний та глобальний рівні, а пошук балансу між фрагментарною мережею двосторонніх домовленостей та регіональними та/або трансрегіональними формами взаємодії. Деякою мірою трансрегіональне співробітництво можна вважати однією з форм глобалізму, яка є актуальною та доречною. Щодо теми трансрегіонального розвитку, то з 2010-х років, з одного боку, простежується конкуренція трансрегіональних проєктів (США, КНР, ЄС), з іншого – посилюється взаємозв'язок між трансрегіональними торговими згодами, консолідація наявних або утворення нових союзів між дружніми країнами [4].

Ці тези дослідника наштовхують на висновок, що подальший розвиток регіоналізму та трансрегіоналізму варто досліджувати лише крізь призму рефлексії розуміння глобального політичного простору.

Трансформації, що активно відбуваються з початку ХХІ ст. в політичному, ідеологічному та філософському просторах, також позначилися на думках щодо регіоналізму, співвідношенні його реального стану з науково обґрунтованими поглядами. Таким чином, можна виокремити такі погляди на сучасний розвиток регіоналізму: постгегемоністський регіоналізм, постнеоліберальний регіоналізм, неортодоксальний регіоналізм, диференційована інтеграція, пористі регіональні порядки, регіональні світи, регіони, що сходяться, мережевий регіон та позамережевий регіоналізм. Така різноманітність поглядів на сучасну природу розвитку регіоналізму свідчить про строкатість регіоналізму, його неординарний характер та постійний взаємозв'язок із глобальними процесами та локальними викликами [3].

Висновок. Таким чином, ми бачимо, що питання регіоналізму є важливим не лише на міжнародному рівні, а й у дослідженні внутрішньодержавних процесів. Регіоналізм як система поглядів на сучасні світові трансформації є пев-

ною системою функціонування міждержавних відносин, але не є стабільним та ситуативним явищем, яке виробило певний технологічний інструментарій щодо нетрадиційних форм криз. Регіоналізм у внутрішньополітичному контексті засвідчує зростаючу роль регіону як політичного учасника, який вступає у діалог із центральною владою. Регіоналізм має певне теоретичне різноманіття у розумінні його сутності, існує поділ на «старий» та «новий» регіоналізм, активно розвиваються сучасні погляди на розвиток регіоналізму та співвідношення його з глобалізмом, а також надається філософське обґрунтування його історичного розвитку та сучасного функціонування. Відповідно до цих правил та парадигм регіоналізму вибудовується і сучасна внутрішня політика країн та утворених регіональних союзів, тому явище регіоналізму заслуговує на пильну увагу та більш детальні та розгорнуті дослідження (як у міждержавному контексті, так й у внутрішньополітичному).

Література

1. Баглікова М.С. Концептуальні засади дослідження «регіоналізму» в політичній науці. *Політологічний вісник*. 2013. Вип. 70. С. 232–242.
2. Ефремова К.А. От регионализма к трансрегионализму: теоретическое осмысление новой реальности. *Сравнительная политика*. 2017. Вып. 8(2). С. 58–72.
3. Європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС. Лекція № 5. Теорії регіоналізму в сучасних політико-правових дискурсах. URL: <http://law.karazin.ua/resources/doks/jm5-eu-201920.pdf> (дата звернення 15.08.2021).
4. Киреева А. Регионализм и будущее глобального управления. *Международные процессы*. Том 15. № 3 (50). Июль–сентябрь 2017. С. 113–119.
5. Михайленко Е.Б. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс : курс лекций : [учеб. пособие] : М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. Федерал. ун-т. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. 116 с.
6. Мирна Н.В. Сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах. *Державне будівництво*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_34 (дата звернення 15.08.2021)
7. Buzdugan S. New regionalism. URL: <https://www.britannica.com/topic/new-regionalism> (дата звернення: 11.08.2021)

Анотація

Мищенко А. С. Регіоналізм як предмет сучасного політичного дискурсу. – Стаття.

У статі визначено поняття «регіоналізм», його сутність та вектори розвитку. Регіоналізм представлено крізь призму функціонування Європейського Союзу. Розглянуто та проаналізовано погляди науковців: А. Ачарья, А. Катцкестейна, М. Котера, Ф. Кінські, А. Макаричева, А. Марка, Ф. Содербаума

Ж. Стівбергена, М. Тело, Р. Фоке, Б. Хеттне, П. Юкарейнена та ін. Учені розглядали явище регіоналізму з економічної, політичної, управлінської та соціальної точок зору, що дало змогу охарактеризувати регіоналізм як комплексне явище, від моделі та сприйняття якого залежить як функціонування країни на міжнародній арені, так і її внутрішня політика. Проаналізовано співвідношення регіоналізму з глобалізацією, де було визначено, що регіоналізм є сполучною ланкою між локальним рівнем та глобальним, виконуючи стабілізуючу роль у різноманітних векторах функціонування країн та міждержавних об'єднань. Дослідження регіоналізму, окрім політичного та економічного векторів, можливе і крізь призму філософського аналізу, тому регіоналізм розглянуто як явище постмодернізму та крізь призму конструктивізму. Розглянуто особливості концепцій «старого» та «нового» регіоналізму. Основними характеристиками «старого» регіоналізму є функціонування за умови біполярної системи, формування за принципом «згори вниз», основна мета – вирішення економічних та безпекових питань, визнання дії лише суверенних держав. «Новий» регіоналізм є фундаментом розвитку багатополарності, будується «знизу вгору», де учасниками є не лише країни, а й інші інституційні утворення у вигляді субнаціональних учасників. Також розглянуто декілька сценаріїв розвитку регіоналізму, до яких належать: 1) ліберальна глобалізація; 2) політизація нового регіоналізму; 3) регіоналізм як інструмент побудови ієрархічного простору. Була надана оцінка кожному з варіантів розвитку регіоналізму як світового тренду. Визначено також сутність сучасного регіоналізму, яка полягає в тому що регіоналізм є наслідком економічної та технологічної глобалізації, агентами, що пришвидшують розвиток регіоналізму, є країни що розвиваються (Китай, Індія, країни Південної Америки, а також Україна)

Ключові слова: регіоналізм, глобалізація, децентралізація, регіон, трансрешіоналізм, Європейський Союз, біполярна система, «новий» регіоналізм, «старий» регіоналізм.

Summary

Mishchenko A. S. Regionalism as a subject of modern political discourse. – Article.

The article defines the concept of regionalism, its essence and vectors of development. Regionalism is seen

as a phenomenon through the prism of the functioning of the European Union. We considered and analyzed views of these scientists: A. Acharya, A. Katzkestein, M. Kotter, F. Kinski, A. Makarichev, A. Mark, F. Soderbaum, J. Steenbergen, M. Telo, R. Focke, B. Hettne, P. Yukareinen and others. Scholars have considered the phenomenon of regionalism from an economic, political, managerial and social point of view, which allowed to characterize regionalism as a complex phenomenon. The model and perception of this phenomenon depends on the functioning of the country in the international arena and its domestic policy. The relationship between regionalism and globalization was analyzed. Also, it was determined that regionalism acts as an intermediary link between the local and global levels, playing a stabilizing role in various vectors of functioning of countries and intergovernmental associations. The study of regionalism, in addition to political and economic vectors, is possible through the prism of philosophical analysis, so regionalism was seen as a phenomenon of postmodernism and through the prism of constructivism. The peculiarities of the concepts of “old” and “new” regionalism are considered. The main characteristics of the “old” regionalism are the functioning of a bipolar system, the formation of the principle of “top down”, the main goal – to address economic and security issues, the recognition of the action of sovereign states only. The “new” regionalism is the foundation of the development of multipolarity, so it is built “from the bottom up”, where the actors are not only countries but also other institutional entities in the form of subnational actors. Several scenarios for the development of regionalism are also considered, which include 1) liberal globalization; 2) politicization of the new regionalism, 3) regionalism as a tool for building a hierarchical space. Each of the options for the development of regionalism as a global trend was assessed. We also noted the essence of modern regionalism, which is that regionalism is a consequence of economic and technological globalization, the agents that accelerate the development of regionalism are developing countries (China, India, South America, etc., including Ukraine).

Key words: regionalism, globalization, decentralization, region, transregionalism, European Union, bipolar system, “new” regionalism, “old” regionalism.